

Barns samiske språk i barnehager og skolefritidsordning (SFO)

Siri Nystø Ráhka

Rådgiver Siri Nystø Ráhka har i samarbeid med sine kollegaer, Elin Fjellheim, Sara Ellen J. Eira Heahtta og Randi Juuso ved Nasjonalt senter for samisk i opplæring, skrevet artikkelen.

2021

Innledning

Denne artikkelen gir informasjon om samiske språk og synliggjør to- og flerspråklige barns språkutvikling, og hvordan barnehage og SFO kan jobbe med samisk språk. Både samiske barnehager, barnehager med samisk avdeling, andre barnehager med samiske barn og SFO beskrives.

I Norge er samer definert som urfolk etter bestemmelsene i Grunnlovens §108 og ILO-konvensjon nr. 169. Samiske barn i Norge har vern som urfolk og minoriteter gjennom FNs barnekonvensjon (Barne- og familiedepartementet 2003), som påpeker retten til å bruke sitt eget språk og til å leve i pakt med sin kultur. I barnehagen har samiske barn rett til et samisk innhold gjennom barnehageloven (2005) §2, som påpeker at: «Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur.»

Samiske barn i barnehage er enten i en samisk barnehage, i en barnehage med samisk avdeling eller i en annen barnehage, og mange barn er også i SFO når de begynner på skolen. Både innenfor og utenfor forvaltningsområdet for samiske språk skal barnehager og SFO støtte opp om barnas samiske språk. Alle barnehager skal fremme kommunikasjon og språk. De skal bevisst jobbe med barnas språk, støtte opp under kommunikasjon og verdsette og oppmuntre til språkbruk. Barn skal også delta i aktiviteter som styrker språkutvikling. (Utdanningsdirektoratet 2017: 23).

Samiske barnehager og andre barnehager med samisk avdeling har samisk som hovedspråk, og disse barnehagene skal styrke og støtte opp om utviklingen av samiske kulturuttrykk og synliggjøre samiske språk, kultur, levemåte og verdier. Rammeplanen for barnehagen vektlegger at «Samiske barnehager skal fremme barns kompetanse i samisk språk, styrke barnas identitet og samiske verdier, og ta vare på samisk kultur og tradisjoner» (Utdanningsdirektoratet 2017: 24). I andre barnehager med samiske barn skal barna «(...)oppmuntres til å ivareta og utvikle sitt språk, sin kompetanse og kultur uavhengig av hvor i landet de bor.» (Utdanningsdirektoratet 2017: 25). Det legges også vekt på at barnehagens innhold skal tilpasses til barnas bakgrunn, og samisk kultur forventes å være en del av barnehagens innhold.

Når barna begynner i SFO skal SFO ifølge opplæringslova §13-7 legge til rette for lek og kultur- og fritidstilbud som er tilpasset barnas alder og interesser (Opplæringslova 1998). SFO skal tilrettelegge for at samiske barn får utvikle og styrke samisk språk og kultur, og skal også være en støtte for at barna får oppleve samisk kultur. SFO skal videre bidra til barnas utvikling av en trygg identitet og et positivt selvbilde (Utdanningsdirektoratet 2021).

Om samiske språk

Sápmi er samenes bosettingsområde i Norge, Sverige, Finland og Russland. Se kart på nettsidene til de samiske veivisere: <https://samiskeveivisere.no/kart/>. Det finnes 10 ulike samiske språk: sørsamisk, umesamisk, pitesamisk, lulesamisk, nordsamisk, enaresamisk, østsamisk, akkalasamisk, kildinsamisk og tersamisk.

Nordsamisk er det geografisk mest vidstrakte språkområdet i *Sápmi* og også det språket med flest talere. Det dekker området fra Ofotfjorden i Norge til Varanger samt nordlige deler av Sverige og Finland. I Norge, og også i Sverige, snakkes i tillegg sørsamisk, umesamisk, pitesamisk og lulesamisk. Av disse er lulesamisk og sørsamisk de største språkgruppene. Det sørsamiske språkområdet strekker seg fra Femunden-området i Engerdal til Vefsn-området i nord, og er i utstrekning nesten like stort som det nordsamiske området. Det lulesamiske språkområdet er fra Saltfjellet i sør til Ballangen i nord. Det lulesamiske og sørsamiske området strekker seg over tilsvarende områder på svensk side.

Enaresamisk tales i nord-Finland i området rundt Enaresjøen, og antallet som taler enaresamisk har vokst gjennom en stor og bevisst språkrevitalisering. Østsamisk (også kalt Skoltesamisk) tales helt øst i Norge, Enare-området i Finland og i begrenset grad i Russland. I Russland, på Kolahalvøya tales i tillegg kildinsamisk, tersamisk og akkalasamisk.

Kildinsamisk er det eneste av disse som brukes av flere enn noen få familier. Det finnes bare

noen få personer som behersker tersamisk, og akkalasamisk er i ferd med å dø ut. (Sámi giellagáldu u.å.)

I Norge er nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk offisielle språk. Disse tre språkene er da også opplæringspråk i barnehager og skoler. Tre øvrige språk hører også til i Norge, det er pitesamisk, umesamisk og østsamisk. (Todal 2019.) Samisk språk hører til den finsk-ugriske språkfamilien, sammen med blant annet finsk og ungarsk. Finsk-ugriske språk tales i Sápmi, i Ural-området og østover. Samisk er slik i en annen språkgruppe enn de indoeuropeiske språkene i Europa, som norsk, engelsk og tysk. Derfor er det betydelige språklige forskjeller mellom samisk og norsk språk, og også internt mellom de samiske språkene er det relativt store språklige forskjeller. Talere av samiske nabospråk kan til en viss grad forstå hverandre, mens det eksempelvis er store forskjeller mellom sørsamisk og nordsamisk.

Samtlige samiske språk er svært unge som skriftspråk. Historisk har muntlige språktradisjoner videreført språkene, og gjennom fortellermåter og muntlige kunnskapstradisjoner har språkene blitt videreført fra generasjon til generasjon. Samiske skriftspråk oppsto allerede på 1600-tallet og 1700-tallet da de første tekster på samisk ble skrevet på datidens skriftspråk. Flere rettskrivningsnormer har eksistert etter det. Dagens nord-, lule- og sørsamiske skriftspråk ble godkjente og etablert på 1970- og 1980-tallet, og etter det har produksjonen av tekster økt på disse språkene. Skriftspråkene for de øvrige samiske språkene er svært ferske, og det er ikke alle av de samiske språkene som har skriftspråk. Ortografien for kildinsamisk har vært i bruk siden før 1970-tallet, mens alfabetet ble utviklet på 1990-tallet. For enaresamisk ble ortografien godkjent i 1996, hvor alfabetet som anvendes i dag ble godkjent i 2004. I Russland anvendes kyrilliske bokstaver i den kildinsamiske ortografien som de tok i bruk i 1987, mens tersamisk og akkalasamisk ikke er skriftspråk. De ferskeste normerte skriftspråkene som er godkjent i dag er umesamisk ortografi som ble godkjent i 2016 og pitesamisk ortografi som ble normert i 2019. (Sámi Giellagáldu u.å.)

To- og flerspråklighet og språkutvikling

Mange samiske barn er to- eller flerspråklige, og utvikler og lærer språk på mange vis. Det er vanlig at tospråklige barns språk, både forståelse og tidlig språkproduksjon, ikke utvikler seg på samme måte og parallelt (De Houwer 2021: 21), men heller ut fra ulike forutsetninger og forkunnskaper. Hos noen samiske barn er samisk språk det sterkeste språket, mens for mange samiske barn er norsk det sterkeste språket. I flere samiske familier er både samisk og norsk hjemmespråk, og noen samiske barn vokser også opp med to samiske språk i tillegg til norsk, svensk og/eller finsk. Mange behersker ikke samisk, og andre er i ferd med å lære seg språket.

Språkutvikling påvirkes av sosiale forhold og samfunnet barnet lever i, av hvorvidt samisk er majoritetsspråk eller minoritetsspråk i samfunnet. Selv om samisk skulle være både hjemmespråk og majoritetsspråk i (lokal)samfunnet så er det allikevel en annen situasjon enn norskspråklige barn fordi samiske språk har andre forutsetninger, med knappe ressurser og rammer. For eksempel er det stor mangel på læremidler, mangel på samiske barnehagetilbud, samt mangel på lærere og barnehagelærere.

For barnehagelærere og andre som jobber med språket vil det være viktig å følge barnas språkutvikling og anvende et fagspråk som kan brukes til å beskrive og utforske den språklige utviklingen. (Høigård 2019: 80-81). I tidlig språkutvikling er barns språktilegnelse omtrent lik uavhengig av om barnet tilegner seg ett eller flere språk. Når to- og flerspråklige barn tilegner seg språk, er det de samme delene av språklige og kognitive systemer som utvikler seg som for ettspråklige barn (Egeberg 2016: 57.) To- og flerspråklige barn blir svært tidlige bevisste på språkets former. Når barnet er flerspråklig så får det tidlig erfaringer med disse språkene, og oppdager eksempelvis tidlig forskjeller mellom språk. Slik oppdager de språkets form. Språkets form kan oppdages på mange vis, for eksempel språklyder, bøyninger, ordformer eller på setningsnivå. Gjennom kommunikasjon og sosial kontakt lærer barnet seg disse språklige systemene. Behovet for å forstå og uttrykke seg selv motiverer til språktilegnelse.

For barnehagelærere og ansatte i SFO kan det være nyttig å anvende kompetansen om barns språk i et tospråklighetsperspektiv slik at en kan tilpasse og følge barns språkutvikling. Språklige forskjeller må tas hensyn til. Mens det i norsk for eksempel finnes mange enstavelsesord, er det i samiske språk flest tostavelsesord og lengre ord med annet trykk og andre stavelser. For barnehagelærere og andre som arbeider med barn er det derfor en stor fordel å kunne sammenligne språkene og kjenne til språklige forskjeller for å danne seg et bilde av hva som er normal språkutvikling for tospråklige og hva som er språkvansker eller språklige utfordringer.

Innlæring av språksystemer

Et barn starter vanligvis med vokalisering allerede etter 1 måned, og et halvt år senere behersker det flere og flere språklyder som hører til ens språksamfunn, enten det er et enspråklig eller tospråklig barn. Andre lyder som ikke tilhører språket eller språkene et barn hører rundt seg, faller bort. Etter hvert utvikler vokaliseringen seg til bablestavelser, med én konsonant og én vokal. Når barnet behersker noen språklyder så begynner det å herme etter

sine foreldre og gjentar lydsekvenser og til en viss grad ord det allerede kjenner til. I tidlig språkutvikling er det dog ingen tydelig samtale, men det viser at barnet er i gang med å systematisere språklyder, og kjenner igjen morsmålets språklyder. Denne utviklingen innebærer også at barnet begynner å lære hvilke språklyder kan stå som første lyd i ord, hvordan de kan settes sammen og hvordan de kan anvendes. Etter hvert tilegner barnet seg språkets fonemsystem (lydsystem) i tillegg til uttale. Tospråklige barn lærer etter hvert å skille mellom språkene som en del av den fonologiske utvikling. (De Houwer 2021; Høigård 2019: 81–84.)

I flere språk er det vanlig at barnet forenkler språklyder og forkorter ord og lyder, og dette gjelder både enspråklige og tospråklige barn. For tospråklige barn kan disse fonologiske prosessene gjøre det vanskelig å vite hvilket språk spedbarnet bruker. (De Houwer 2021.) En vanlig metode for å forenkles uttale er å utelate språklyder, veksle en lyd med en annen, legge til lyder og endre på lydenes rekkefølge i et ord. “Slik kan ‘ieddne’ bli ‘ienne’, ‘bårråt’ bli ‘båjjåt’ og ‘páhper’ bli ‘pápej’.” (Baal 2020: 60). Allikevel, selv om barnet anvender slike forenklinger, så betyr ikke dette at barnet har feil språkutvikling. Barnet har heller et større behov for kommunikasjon og et behov for større ordforråd, noe som innebærer at uttalen ikke kommer helt på plass med én gang. Vanlige lyder som er krevende å uttale er for eksempel å differensiere plosivers stemthet, som eksempelvis forskjellen mellom /b/ og /p/. Plosiver kan også forveksles i barns språk, for eksempel kan inngangsllyden /d/ komme i stedet for /g/ i ordet *girdde*. Tremulanten /r/ er også en utfordrende lyd som barn vanligvis tilegner seg sent, og i dens sted høres ofte /l/ eller /j/, som for eksempel i det nordsamiske ordet *rieбан*: /rieбан/ → /jieбан/ (Pulk 2019: 39).

Et forskningsarbeid blant nordsamisktalende førstespråklige barns lydproduksjon viste at fireåringene hadde lært de fleste av konsonantene, foruten frikativene /θ, ð, s, ʃ/, <ʈ, ɖ, s, ʂ>, affrikatene /ts dz, dʒ/, <c z, ʒ>, nasalene /ɲ/, <ɲj>, tremulanten /r/, <r>, og den laterale approksimanten /l/, <lj>. I tillegg var også store deler av diftongene på plass, samt konsonantsamlingene som for eksempel /sk, sn, sp, st/ som første lyder i ord. Andre eksempel på konsonantsamlinger i midten av ord var /rəv, uj, urr, uss/. Konsonanter bestående av to segmenter var oftere tilegnet enn konsonantsamlinger på tre segmenter. Barna i denne forskningsartikkelen brukte også forenklingsprosesser som assimilasjon hvor det kommer en annen lyd som erstatter, og det var ofte brukt for å unngå /r/. Også reduksjon av stammekonsonanter oppsto der det forekom tre segmenter, slik som i det nordsamiske ordet *skálžžut* hvor /l/ faller ut: /skaaldʒtʃuht/ → /skaadʒtʃuht/. (Pulk 2019.) Eksempel fra lulesamisk kan være innlydskonsonantene /str/ i ordet <stráddu> forkortes /st/ eller bare /t/.

Etter hvert som barns ordforråd utvides og uttale utvikler seg, får også barnet en forståelse av ordforming og av strukturer i ord. Internasjonal forskning viser at det er betydelige forskjeller på akkurat til hvilket tidspunkt barnet lærer språkets bøyningssystem. Barn lærer ofte substantiver først, innen de tar i bruk verb og adjektiver. (Høigård 2019: 96). Språk som de samiske, med et komplekst bøyings- og avledningssystem, innebærer at barn lærer disse systemene raskere. En vesentlig forskjell fra norsk er de frekvente bøyingsendelsene i samiske språk, både verbbøyning etter personer hvor særskilt total (vi to, dere to, de to) skiller seg vesentlig fra norsk. Også substantivenes kasussystem er svært komplekst. Ordet *hus*, *goahte* på lulesamisk, kan for eksempel bøyes i ulike kasus. I tillegg til nominativ og genitiv, så bøyes det etter ulike kasus alt ettersom om det for eksempel er i huset (*goaden*), fra huset (*goades*), til huset (*goahtáj*) eller med huset (*gådijn*). Disse bøyningene får egne bøyingsendelser, og legg også merke til at det oppstår endringer i vokaler i både første og andre stavelse, og at stammekonsonantene endres. Det er viktig å kjenne til og ta hensyn til den grammatiske variasjonen mellom de samiske språkene. For eksempel har nord- og lulesamisk endelser og et gradendringssystem hvor stammekonsonanter i verb og substantiv endrer seg. Når det gjelder sørsamisk så er endelser, vokalendringer og lydendringer sentrale grammatiske konsepter som en må rette oppmerksomheten mot.

Forskning fra nordsamiske førstespråkliges språkinnlæring viser at barna først lærer seg leksemer, og i begynnelsen anvender bare en morfologisk form på leksemene de har lært. For eksempel kan et barn på nordsamisk anvende verbet *addit* bare i imperativ-formen *atte*. Etter hvert behøver barnet flere morfologiske former ettersom ordforrådet utvikler seg og det utvikler regler om ordbøyning. (Ijäs 2009: 54.) Eksempelvis bøyer barnet verb etter person og tall, etter de reglene barnet selv har lært seg. På dette stadiet av barnets bøyingsutvikling så er barnet klar over at ord (skal) bøyes, men barnet har jo endog ikke lært seg alle bøyingsreglene og barnet prøver sine regler i mange sammenhenger som ikke alltid blir korrekte. “Barnet kan eksempelvis si ‘ároja’ hvor en voksen ville sagt ‘árruha’. (...) Bøyningen som ikke ble helt rett viser at barnet skiller entall fra flertall”. (Baal 2020: 60). Et annet eksempel kan være når barnet anvender 3. persons bøyingsform når det skulle vært en 1. persons bøyingsform, som eksempelvis på nordsamisk: *mun boahtá* (Ijäs 2011). En kan også se tendenser av overforbruk av 3. person presens og infinitiv i tilegnelsen av sørsamisk som andrespråk (Fjellheim 2007). Barnet er i ferd med å utvikle en forståelse for språkets system og at ordet følger strukturer for bøyning, og slike feilaktige bøyninger er en helt

naturlig del av barnets språklige utvikling. I nordsamiskspråklige¹ barns språklige utvikling er substantivenes og verbenes hovedbøyningsformer på plass når barnet er om lag tre-fire år gammelt (Baal 2004; 2009; Ijäs 2009; 2011)

Barns første fraser er fraser bestående av ett eneste ord, selv om barnet legger et større innhold i frasen enn akkurat det ene ordet. Etter hvert setter barnet to og to ord sammen til en enhet og ord til setninger når det om lag to år gammelt (Baal 2020: 60). Barns språklige analyse innebærer at det anvender en stadig økende mengde ord i setningene, og lager regler for ordrekkefølge for seg selv, og kombinerer også tre ord og utvider slik sine språklige regler. Det er vanlig i både norsk og samisk at barnet utelater handlingsord og anvender bare leksikalske ord fordi disse er ord som barnet selv erfarer og knytter til et visst innhold (Høigård 2019: 98–102.). Mens et toårig barn anvender korte fraser med to ord, så anvender et fireårig barn lengre uttrykk med mer innhold. Barnet tilegner seg grunnleggende syntaktiske regler, selv om det enda ikke tilsvarer språket til en voksen. Et seksårig barn har enda lengre og mer presise uttrykk og flere syntaktiske regler på plass.

Hvordan støtte opp om, og jobbe med språk i barnehage og SFO

Barnehagen er en veldig viktig språkarena for samiske barn, og bidrar sterkt til at flere blir samisktalende og at det utvikles sterke samiske språkmiljøer rundt om. Språkarbeidet i barnehagen må tilpasses til hver enkelt barnegruppe. Er barnegruppen samiskspråklig eller norskspråklig? Må barnet styrke og bevare språket eller få en endring i språkbruken fra norsk til samisk? I hele Norge og Sápmi er samisk et minoritetsspråk. Forskning viser at en intensiv språkanvendning er nødvendig for at barns mestring av samisk språk skal utvikles (Svonni 1993). For å få flere språkbrukere og for å styrke minoritetsspråk må en derfor ta i bruk sterke språkmodeller i språkopplæringen i barnehager og i skole. Det må legges spesielt vekt på minoritetsspråket for å oppnå gode språklige resultater, og det oppnår man ved at samisk er hovedspråket i opplæringen og brukes i alle sammenhenger. Resultatet av sterke språkmodeller for minoritetsspråk er tospråklighet og skrivekompetanse på to språk, og revitalisering og styrking av minoritetsspråket. En modell innenfor sterke språkmodeller er språkbadmodellen, som er en modell som er godt egnet for bruk i barnehager med barn som ikke har samisk som hjemmespråk. Ved en slik modell er målet læring og utvikling av samisk språk, og kan gjennomføres som fullt språkbad eller delvis språkbad. En annen modell innenfor sterke språkmodeller er språkbevaringsmodellen, for opplæring av barn med samisk

¹ Det finnes ingen forskning på lule- og sørsamisk språktilegnelse.

som hjemmespråk og førstespråk. Målet er å bevare og videreutvikle språket. (Baker og Wright 2021; NOU 2016:18.)

Ett eksempel fra et vellykket språkarbeid i barnehage og skole er Elgå-prosjektet, hvor en klarte å revitalisere sørsamisk språk gjennom å jobbe etter en sterk språkmodell med språkbud, og med det gjøre barna sørsamiskspråklige. I barnehagen var det en samiskspråklig barnegruppe som i store deler av dagen anvendte bare samisk. De hadde et separat avsatt sted for samisk språk som ble deres språkarena. Da barna begynte på skolen ble også mange fag undervist på samisk, og barna fikk med det et samiskspråklig opplæringsløp (Todal 2007). Jon Todal viser til Elgå og presenterer språkbudbarnehager i denne mikroleksjonen:

<https://lohkanguovddas.no/se/samegiela-oahpahun/teavsttat-listtut-ja-eara-dokumeanttat/sprakbudsbarnehager>.

Et annet vellykket språkarbeid er fra Enare i Finland i revitaliseringen av enaresamisk, hvor språkbud ble brukt som modell i barnehage og skole med gode språklige resultater (se Pasanen 2015). Todal (2007) og Pasanen (2015) sin forskning viser at bevisst språkarbeid gir resultater. Det handler om en bevissthet om hvilke språk en skal snakke i barnehagen, hvilke språk barna behersker fra før og hvilke språk som snakkes hjemme. En bør være bevisst på språkbruk og anvende et språk som barna får bruk for i sin hverdag og kommunikasjon. Gjennom kommunikasjon og samtale får barna en opplevelse av mestring i sitt muntlige språk, og ved at de får anvende det i mange aktiviteter og kontekster får barna erfaring med språket fra mange sammenhenger og lærer dermed et variert språk.

Gjennom sterke språkmodeller og et sterkt samisk språk i barnehagen danner man et grunnlag for å bruke samisk som opplæringspråk i skolen. Det er klokt å ha et langsiktig perspektiv og tenke på hele opplæringsløpet fra barnehage til videregående skole når en jobber med samisk språk i barnehage og SFO. Dette fordi samisk språk i barnehage vil danne grunnlaget for språkkompetansen, som har stor påvirkning på lese- og skriveutviklingen i skolen. Dette har videre betydning for videre læring og forståelse. Svonni (1993: 180) presiserer at for barn med samisk som førstespråk er det viktig at språket brukes allsidig og så ofte som mulig før barnet starter på skolen. Videre presiserer han at barn som har et annet førstespråk trenger en tidlig innlæring av samisk i tillegg til å bruke språket i mange sammenhenger. Derfor er det viktig at en ser, hører og bruker språket hver dag i barnehage og SFO, og at barn får visuelt inntrykk av skriftspråk gjennom blant annet bilder, bøker og plakater.

Samisk barnehage og barnehage med samisk avdeling

Som en samisk barnehage eller avdeling, enten en skal få en endring i språkbruken i barnegruppa eller bevare språket, vil det være nyttig om barnehagen går gjennom sine forutsetninger og planer i forhold til språkarbeidet. Aktuelle spørsmål er: Hvordan er barnegruppen? Hvordan er samfunnet rundt? Hvilke menneskelige ressurser er tilgjengelige, og hvilken strategi skal en anvende for å nå sine språklige målsettinger? Det vil også være nyttig å undersøke hvilke ressurser som finnes tilgjengelig i nærområdet og hvilke ytre forutsetninger som foreligger. Det vil også være bra om barnehagen utarbeider klare metoder for oppfølging av barnas språkbruk, og slik utforme veiledere og regler som gjelder hele barnehagen.

Barn er alltid på ulike språklige nivåer. Det er viktig å kjenne barnets språklige bakgrunn. Hvilket hjemmespråk har barna? Er det norsk, samisk eller begge språk? Kanskje til og med et tredje språk. Det er også gunstig å undersøke barnets språkproduksjon. Er ett språk sterkere enn det andre? Snakker og forstår barnet samisk? Kanskje barnet ikke snakker samisk, men forstår språket og derfor snakker kun norsk med de øvrige barna og personalet? I hvilke sammenhenger anvendes samisk? Blander barnet norsk og samisk i kommunikasjonen? Et annet element i forhold til barnegruppas språk er om barnehagen er i et samisk samfunn/område hvor samisk høres også ved andre institusjoner, arbeidsplasser, aktiviteter og fritidsarenaer. Om så er tilfelle får barnehagen mere støtte i forhold til språket fordi samisk høres, sees og anvendes også utenfor barnehagen, som også påvirker barnas språkbruk utenfor barnehagen.

Ut fra barnegruppas forutsetninger må en utforme språklige målsettinger. Om barna er samiskspråklige, da er målet å styrke og bevare språket. Om barna har resektiv språkkompetanse i samisk slik at de ikke snakker samisk, men heller norsk, samtidig som de forstår samisk, da er en målsetting å få en endring av språket slik at det samisk også blir et produktivt språk. Et produktivt språk er et språk de selv behersker muntlig i tillegg til å forstå.

Om det er slik i barnegruppen at norsk blandes med samisk og deres målsetting er å gjøre barna samiskspråklige og unngå at norsk dominerer, eller om det er en barnegruppe hvor barna for det meste snakker norsk selv om de behersker og forstår samisk, da er det fruktbart å møte denne utfordringen på en tydelig måte og lage målsettinger som er klare både for personalet og barna. Dette er også viktig å dele med foreldrene for å avklare hvilke forventninger foreldre har til barnas språkopplæring. I en foreldregruppe kan det være ulike forventning til hva barnas språkopplæring skal inneholde og hva målene for den samiske

språkutviklingen er. Det vil derfor være gunstig å få en oversikt over foreldrenes forventninger og avklare barnehagens mål for språkopplæringen.

For personalet er bevisste arbeidsmetoder viktige for utvikling av ordforrådet og for at barnas språk skal være samisk i barnehagen. Samtlige ansatte må ha samme strategi for hvordan en skal oppnå at det blir mest mulig tydelig for barnet hvilket språk som skal snakkes. Det er viktig å inkludere barna når det skal utarbeides et felles mål for samisk språk. En slik utfordring kan en møte med en metode som støtter og oppmuntrer til bruk av samisk i stedet for å alltid påpeke anvendelse av norsk. En bør heller oppmuntre til bruk av samisk i stedet for å direkte irettesette barnet når det anvender norsk. Om barnet anvender ord eller setninger på norsk, gi det samiske ord og setninger gjennom gjentakelse. Andre metoder er å delta i barnas lek slik at en klarer å endre språkbruken til samisk og slik gi barna ord de behøver i egen lek. Her må naturligvis barnas selvbestemmelse og sosiale inkludering respekteres.

Allikevel, om en erfarer at det er behov for at norsk språk får en plass på grunn av barnas trykksbehov eller omsorgsbehov, så er det nødvendig å gjøre det med klare målsettinger og grenser slik at norsk språk ikke blir dominerende, men at heller samisk blir kommunikasjonsspråket. Dette kan løses ved hjelp av for eksempel språklige soner. Lag et separat fysisk sted eller tid hvor en kan anvende norsk, eller anvend andre begrensede metoder for hvordan legge til rette for bruk av norsk språk i barnehagen. Dette eksempelet med språklig soner er hentet fra prosjektet "Rádnastallam" og også brukt i den lulesamiske barnehagen Vuonak mánájároj hvor en laget begrensede fysiske soner hvor barna fikk snakke norsk etter behov. Resultatene viste at etter hvert ble det ikke et like sterkt behov for en slik sone for norsk språk, fordi barna begynte aktivt å bruke samisk utenfor de norske sonene. Barna hadde blitt trygge og forsto at målet var å snakke samisk. Gjennom denne typen språkarbeid lyktes en i å gjøre barnas språk til et produktivt samisk språk. (Kintel, Mikkelsen & Mikkelsen 2013; Andersen 2021).

I barnegrupper med forskjeller i barnas språknivå, må en jobbe både med de barna som skal lære seg samisk, men samtidig også ta hensyn til de barna som allerede behersker samisk slik at de får bevare og utvikle sitt samiske språk. Også for disse barna er tydelige samiske språkarenaer og rammer nyttig slik at bruk av norsk ikke tar over den samiske språkarenaen. Innlæring av ord og begreper er svært sentralt for styrking og læring av språk. Ordforrådet utvikles sammen med barnas språklige utvikling, og barnet lagrer ord i minnet etter hvert som det utvikler erfaringer gjennom språkbruk. Begrepsforståelse utvides og i minnet blir det systematisert hvordan ord forstås, og barnet utvider ytterligere innhold til ordet etter hvert

som det får utforske og erfare mer. På grunn av det mangfoldige bøyningssystemet i samiske språk er det svært viktig å anvende mange ordformer i samtale slik at barna tilegner seg bøyingsstrukturer og erfarer hvordan ord kan anvendes i setninger. Som en daglig aktivitet kan en eksempelvis synliggjøre verb i 1. person, eller om en vil legge vekt på substantiv i flertall kan en dele barna inn i mindre grupper og lage leker hvor de skal skille mellom en- og flertall. Målet er å anvende bevissthet i forhold til bøyninger og ta de i bruk i daglig kommunikasjon.

Noen barnehager og SFO-er har en språkplan hvor arbeidsmetoder, innhold og mål formuleres. Slike språkplaner kan være til god hjelp og støtte for å strukturere språkarbeidet blant ansatte. Barnehagens/SFOs språkplan og språklige målsettinger er lurt å dele videre med foreldrene slik at de får delta i språkarbeidet. Slik blir det en felles språklig bevissthet og en oppgave som foreldrene også kan bidra med på hjemmebane.

Andre barnehager med samiske barn

Andre barnehager med samiske barn er og bør være viktige samiske språkarenaer for disse barna. I slike barnehager går både barn med samisk som hjemmespråk og barn som ikke har samisk som hjemmespråk. Barnehagen blir ofte den eneste øvrige samiske språkarenaen i barnas nærmiljø. I disse barnehagene og SFO-ene er det nyttig å kjenne til barnas språkbakgrunn, hvilket samisk språk de snakker og hvordan de behersker språket. I barnehagen kan det være barn med bakgrunn fra ulike samiske språk, for eksempel barn som snakker sørsamisk mens andre barn igjen snakker nordsamisk. I tillegg er det ikke uvanlig med barn som har to samiske språk. Det er fruktbart for barna og personalet å bli kjent med andre samiske språk slik at barna lærer seg at det finnes flere samiske språk. Samiske familier og slekter er ofte store og i en slekt er det ikke uvanlig at to eller flere samiske språk snakkes, og i mange familier kan også flere kofter fra ulike områder være representert. I denne sammenheng kan en også bli kjent med kofter fra andre områder enn barnehagens/SFOs eget område. I hvilket språkområde er barnehagen/SFO? Er den i nord i det nordsamiske språkområdet, i Nordland i det lulesamiske språkområdet eller i Nordland, Trøndelag og Innlandet i det sørsamiske språkområdet? Noen barnehager er også utenfor det tradisjonelle samiske området og da er det nyttig å kjenne til hvilke samiske språk som forekommer i barnegruppa.

I andre barnehager og SFO er det også mulig å følge en språkbadsmetodikk. På noen steder, i en norskspråklig barnehage, er det ofte en liten barnegruppe som skal få et tilbud i samisk språk. Når det er kun ett barn i en barnehage som skal ha et samiskspråklig tilbud, er

det for barnets trygghet og inkludering viktig at barnets samiske kultur og språk blir ivarett av barnehagen. Det er ikke barnets ansvar å sørge for opplæring og fremvisning av samiske kulturelementer og språk. Bruk det samiske språket dere kan i samhandling med barnet. Inkluder hele barnehagen eller barnegruppa i det samiske, og ha samiske ting og elementer synlig. Hvis det er flere barn som skal ha samiskspråklig tilbud, vil det være formålstjenlig å samle barna i én gruppe. En må vektlegge språket og det samiske innholdet for å nå målene i rammeplanene. Dette kan organiseres etter en modell hvor for eksempel halve tiden er samiskspråklig. Eksempelvis kan en bestemme en egen tid og et eget sted for samisk språk, som bestemmer når og hvor en snakker samisk. En kan dele opp uker og dager i ulike tidsbolker. Noen dager kan tiden før lunsj være tiden for samisk. Dette kan tilpasses i forhold til personale og ressurser for øvrig. I tillegg kan en etablere en separat arena for samisk språk i nærheten av barnehagen eller SFO, for eksempel en utendørs arena som dere selv bygger eller en gapahuk eller torvgamme som dere kan benytte som samiskspråklig arena. Undersøkelser viser at en klarer best å etablere samiskspråklige arenaer når en organiserer etter person, tid og sted, og hvor samiskgruppa får oppholde seg uforstyrret (eksempel fra Elgå, se Todal 2007). Slik er det også tydelig for barna når på dagen det er tid for samisk, hvem de er sammen med og hvor det skal skje. I denne sammenhengen kan det også være en god idé å sjekke ut hvilke muligheter finnes det i nærområdet i forhold til språk. Finnes det et språksenter i nærheten med noen språklige tilbud? Finnes det sameforeninger eller andre institusjoner som også ønsker å styrke eller lære språket? Finnes det ressurspersoner som dere kan invitere til barnehagen og gjennomføre aktiviteter sammen med?

En skal rydde plass for samisk språk i barnehagens og SFO sin hverdag. Det vil være en språklig støtte å løfte samisk inn i daglige aktiviteter og kommunikasjon i hele barnehagen og SFO og synliggjøre samisk språk. Dere kan henge opp bilder, ord og plakater, og ta i bruk enkelte samiske sanger i samlingsstunder slik at hele barnehagen får lære. Ta gjerne i bruk noen samiske ord i daglige aktiviteter og rutiner, som i påkledning og under måltider. Mat og måltider er en gunstig språkaktivitet hvor barna også kan delta aktivt i matlaging, noe som gir et bra utgangspunkt for samtaler om ord og begreper. Spisestunden er også en aktivitet hvor dere er sammen som gruppe, og kan ta del i barnas samtale og eventuelt få til en endring av språket til samisk om barna snakker mye norsk. Påkledning er også en språkstund som fungerer godt som en språkaktivitet. Under påkledning behøver barna ofte hjelp, og det gir gode muligheter for dialog. Anvend samiske begreper om klær og påkledning, og heng opp plakater som beskriver ulike plagg med bilder.

SFO

SFO er i likhet med barnehagen en viktig språkarena for (samiske) barn, og det er viktig at den oppleves som det. En bevissthet om det samiske i SFO fører til at samiske barn blir møtt med forståelse for deres språk og kultur. Forskning viser at språkbruk utenfor familien har betydning for språkutviklingen på samisk (Svonni 1993). SFO-en er derfor, i likhet med barnehagen, en betydningsfull samisk språkarena for samiske barn. SFO består av barn i skolealder som er kommet lengre i sin språkutvikling sammenlignet med barn i barnehagen. Da SFO-en består av skolebarn mellom 1.-4. årstrinn, og for barn med særskilte behov mellom 1.-7. årstrinn, er det behov for variert språkstimulering tilpasset deres utvikling og alder.

I motsetning til barnehager, er ikke SFO delt opp i samiske SFO og samiske avdelinger. Dette betyr at i noen SFO-er, gjerne i samiske distrikt, vil det være barn som har samisk som morsmål og hjemmespråk som trenger en samisk språkarena også i SFO-en. SFO-en kan på den måten bidra til at samisktalende barn får videreutvikle sitt samiske språk. Her vil det være avgjørende å ha ansatte som snakker samisk, slik at barn har rollemodeller og kan kommunisere med voksne på sitt morsmål. Mens det i noen SFO-er kan det være mange samiske barn, kan det i andre kan være færre eller ingen. Om det ikke er samiske barn i SFO-en deres, er det likevel viktig å synliggjøre det samiske og fremheve samisk kultur.

I SFO-er med samiske barn er det i likhet med barnehagene viktig å undersøke hvilke samiske språk som snakkes i barnegruppa. Det kan være ett eller flere samiske språk representert ved samme SFO, og det kan også være ulikheter mellom barna om hvor godt de snakker og forstår samisk. Da barna tilbringer færre timer i SFO enn ved barnehage og skole, vil det være praktisk å ha samiske bøker og ressurser synlig og lett tilgjengelig. En kan også synliggjøre samisk språk gjennom skilt, bilder og annen skrift rundt om i SFO-lokalet. På den måten vil både samiske barn og andre barn i SFO-en forstå at det samiske tilhører området og har en verdi.

Fra rammeplanen for SFO (Utdanningsdirektoratet 2021: 18) presiseres det at i samiske distrikt skal SFO vurdere årsplanen opp mot den samiske årstidskalenderen, og på den måten se på innhold og arbeidsmåter opp mot tradisjonell kunnskap og levesett gjennom årets gang. Aktiviteter som kan knyttes opp mot dette er for eksempel samisk håndverk, sanking av bær på høsten eller bruke naturressurser på annen måte. En kan bruke uteområdet aktivt og være mye utendørs. Gjennom å lytte til eventyr eller ha en fortellerstund vil også

være en fin måte å inkludere samiske historier, språk og tradisjoner. En kan også invitere ressurspersoner om en har mulighet til det som kan ha fortellerstund.

Matlaging er også en bra aktivitet for å inkludere samisk språk og innhold, og gir gode muligheter for samtale. Ved å inkludere ulike samiske mattradisjoner i SFO, som for eksempel baking av *gáhkko*, tradisjonelt samisk brød, eller koking av *biđus*, tradisjonell samisk kjøttsuppe, får en også til å sette fokus på samisk innhold i SFO. Gjennom samtale med barna kan man også sette søkelyset på bruk av samiske uttrykk og uttrykksmåter. Slike uttrykk kan man samle inn om en selv ikke har språklig ressurser til det i SFO, og synliggjøre gjennom skrift og ta i bruk muntlig. På den måten får man bruke et variert språk.

Forskning om tospråklige barn viser at en må bruke språket aktivt og i mange sammenhenger for å få en god språkutvikling og for å få et aktivt språk på samisk (Svonni 1993). I den sammenheng er muntlig samtale og kommunikasjon sentralt. En kan snakke omkring aktiviteter som gjennomføres på SFO ved å beskrive hva en gjør, forklare og snakke om begreper, og få barnet til å samtale omkring leken eller forklare hva som skjer i aktiviteter. Dette vil styrke ordforrådet. En bevissthet omkring hvilke begreper som brukes og variert repetisjon av aktiviteter og språk vil komme barnet til gode. En kan samtale om bilder, bøker og andre konkrete, bruke musikk som aktivitet og se på ulike videoer.

I SFO vil det også være fordelaktig å inkludere det samiske i daglige rutiner og gjøremål. På bursdager kan man for eksempel synge bursdagssangen på samisk. Under påkledning kan man bruke samiske ord og ha samiske aktiviteter knyttet til påkledning. Ved ankomst og før avgang vil aktivt bruk av samisk språk av ansatte og barn bidra til å sette en standard for hvilke språk som snakkes og brukes i SFO.

Forslag til ressurser

Samiske gjenstander, spill, bøker og ting er nyttige å anvende i barnehagen for å synliggjøre språk og kultur. Bøker og andre læremidler finner dere på nettstedet www.ovttas.no hvor dere også får låne dem.

Samiske språksentre har også ulike tilbud og ressurser. Ta kontakt med et språksenter i nærmiljøet, eller se deres hjemmeside, for å forhøre deg om hvilke ressurser og tiltak de har. Her finner du en liste over samtlige språksentre i Norge: <https://sametinget.no/sprak/samiske-spraksentre/?sprak=1>.

Sametinget har et prosjekt «Samiske barn i nye pedagogiske rom», hvor de ønsker å skape en endring i den samiske barnehagestrukturen som skal utgå fra tradisjonell kunnskap

og samisk filosofi. Målet er å utarbeide samiske pedagogiske metoder. Les mer om dette her: <https://sametinget.no/barnehage/barnehageprosjektet-sami-manat-odda-searvelanjain-samos/>

Nedenfor følger noen språkressurser som kan være nyttige i arbeid med samisk språk i barnehage og SFO:

- Tiltak til TRAS på nord-, lule- og sørsamisk (ÁGOR/ÁGÅR/MAGE):
 - Sørsamisk: https://ovttas.no/sma/girji_gieledarjomh-magese
 - Lulesamisk: https://ovttas.no/nb/girji_gielladajma-agarij
 - Nordsamisk: https://ovttas.no/girji_gielladoaimmat-agorii
- Plakat, film og spill om følelser på nord-, lule- og sørsamisk: <https://ovttas.no/node/35366>
- Ulike spill som handlingsrekkefølge, rim-lotto, sammensatte ord, min første lotto og firkort. På nord-, lule- og sørsamisk. <https://lohkanguovddas.no/smj/rijmmalotto-muv-vuostasj-lotto>
- Samiske koffer og andre gjenstander: https://ovttas.no/filbma_koaffar-manaidgarddiide
- Heftet “Samisk kulturforståelse i barnehager og skoler”. Finnes på norsk, nordsamisk og lulesamisk. Kommer også på sørsamisk.
 - Nordsamisk/norsk: https://lohkanguovddas.no/sites/default/files/page/attachments/samisk-kulturforstaelse-nordsamisknorsk-komprimert_2.pdf
 - Lulesamisk/norsk: <https://lohkanguovddas.no/smj/samegiela-ahpadus/manajgardde/girjasj-same-kultuvrradadjadus-manajgardijn-ja-skavlajn>
- Boken *Samiske stemmer i barnehagen* av Fønnebø, Swart og Jernberg (2021): <https://www.cappelendamm.no/samiske-stemmer-i-barnehagen-9788202664619>
- Bravo-leken på nord-, lule og sørsamisk: <https://www.bravoleken.no/produkter/bravo-kickstart-samisk>
- Snakkepakken samisk: <https://www.snakkepakken.no/produkt/snakkepakken-samisk/>
- Polyino, digitalt verktøy med innleste bøker på nordsamisk og sørsamisk: <https://www.ilteducation.no/tools/polyino-barnehage/>

En kan også kjøpe bøker gjennom noen forlag, som eksempel:

- Davvi Girji: <https://shop.davvi.no/>
- ForfatterneForlag: <http://calliidlagadus.org/web/?giella1=nor>
- Idut: <https://www.idut.no/>

Litteratur

- Andersen, Birgit 2021: Vuonak sámemáná – den lulesamiske barnehagen «fra fjorden». – Bente Fønnebø, Anne Lise Johnsen Swart og Unni Jernberg (red.), *Samiske stemmer i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. 200–216.
- Baal, Berit Anne Bals 2004: *The acquisition of grade alternation in North Saami*. Nordlyd 32.1:1–27.
- Baal, Berit Anne Bals 2009: Substantiivvaid máttaluohkát mánáidgielas. – Johanna Ijäs & Nils Øivind Helander (red.), *Sáhkavuoruin sáhkan*. Dieđut 2009:1. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 42–53.
- Baal, Berit Anne Bals 2020: Jiednadibme, báhkoadnem ja gárgadisdahkam. *Gielladâjma ÁGÁRIJ. Árra giellaávddânime registrerim – bæjválasj aktan dâjman*. Sáme láhkâmguovdásj/Nasjonalt senter for samisk i opplæringa. Karasjok: Davvi Girji.
- Baker, Colin & Wrights, Wayne E. 2021: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Bilingual Education & Bilingualism: 127. Bristol: Multilingual Matters. Blue Ridge Summit.
- Barnehageloven 2005: *Lov om barnehager (LOV-2005-06-17-64)*. Lovdata. Hentet fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64#KAPITTEL_1
- Barne- og familiedepartementet 2003: *FNs konvensjon om barnets rettigheter (Barnekonvensjonen)*. Hentet fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf
- De Houwer, Annick 2021: *Bilingual Development in Childhood* (Elements in Child Development). Cambridge: Cambridge University Press.
- Egeberg, Espen 2016: *Flere språk–flere muligheter*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Fjellheim, Elin 2007: *Morfologisk utvikling i sørsamisk L2-tilegnelse*. D-uppsats, Umeå universitet.
- Høigård, Anne 2019: *Barns språkutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ijäs, Johanna Johansen 2009: Mun válddá dán – Giellaočcodeaddji máná ovddemus árramorfologalaš vearbajojahanvuogit. – Johanna Ijäs & Nils Øivind Helander (red.), *Sáhkavuoruin sáhkan*. Dieđut 2009:1. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 54–69.
- Ijäs, Johanna Johansen 2011: *Davvisámegiela finihitta vearbahámiid sojahanvuogádaga očcodeapmi vuollel golmmajahkásaš máná gielas*. Kárásjohka: Davvi Girji.
- Kintel, Ingrid & Mikkelsen, Inga & Mikkelsen, Mathias 2013: Rádnastallama ájnna njuolgadus le sámástit!. – *Bárjás 2013. Luotta - sáme oahppása ja dálusj bátsadisá*. Árran julevsáme guovdásj. 6–13.
- NOU 2016:18: *Hjertespråket*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-18/id2515222/?ch=1>
- Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (LOV-1998-*

- 07-17-61) Lovdata. Hentet fra: <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-61>
- Pasanen, Annika 2015: *Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo'. Inarinsaamen kielen Revitalisaatio [Morgen og dagslys'. Revitalisering av inarismisk]*. Uralica Helsingiensia 9. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Pulk, Marit Inger M. 2019: *Språklydproduksjon hos nordsamiske fireåringer*. Masteroppgave. Nord Universitet.
- Sámi Giellagáldu u.å.: Informasjon om de samiske språkene. Hentet fra: <https://www.giella.org/about-sami>
- Svonni, Mikael 1993: *Samiska skolbarns samiska : en undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbyteskontext*. Umeå: s.n.
- Todal, Jon 2007: *Samisk språk i Svahken Sijte: sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule*. – Dieđut, 1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. 147–158.
- Todal, Jon 2019: Samisk språk i Noreg. Samiske veivisere. Hentet fra: <https://samiskeveivisere.no/article/samisk-sprak-i-noreg/>
- Utdanningsdirektoratet 2017: *Rammeplan for barnehagen*. Hentet fra: <https://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan-for-barnehagen-bokmal2017.pdf>
- Utdanningsdirektoratet 2021: *Rammeplan for SFO*. Hentet fra: <https://www.udir.no/utdanningslopet/sfo/rammeplan/>